

Stefano Rodotà
Garante per a la protecció
de les dades personals

1. Els temps canvien, la democràcia també. Després de la democràcia de les elits, seguida per la democràcia de la massa del nostre segle, ara entrem en la nova era de la «democràcia del públic», possible gràcies a les tecnologies de la informació i de la comunicació?

Torna Atenes? Tenim davant nostre una mescla peculiar de noves possibilitats i vells models, i no ens hauria d'estranyar que la societat de la informació també sigui vista com una oportunitat per als sistemes polítics d'aconseguir finalment allò que ha estat considerat durant segles com la democràcia de la categoria més elevada, és a dir, la democràcia que prové directament d'Atenes. Tot i així, les noves tecnologies també són vistes com un factor de fragmentació social, una eina especialment útil per al populisme polític, que obre el camí per a la institució del control total de la societat. Ens encaminem vers una situació d'un «Orwell» a Atenes?

Si mirem més enllà de les grans utopies positives i negatives que han acompanyat aquest segle, el món apareix caracteritzat actualment per un ampli ventall de tecnologies de la comunicació que han canviat tant les característiques com el volum. Hom parla d'un món sense fronteres, deslocalitzat, desintermediat i globalitzat. Però les dures lliçons que ens han ensenyat la realitat i la història també ens forcen a encarar-nos als conflictes locals, a la revifalla de les separacions ètniques i als obstacles imposats per les sobiranes nacionals. *Global* i *local* són conceptes que existeixen per la presència mútua i són molt difícils d'harmonitzar. La unificació global va sempre acompanyada de la «tribalització».

Al mateix temps, no podem acceptar rosegons tecnològics sense una valoració crítica de les innovacions tecnològiques. Com en el camp de la bioètica, quant a les tecnologies de la informació i de la comunicació, hem de ponderar si tot allò que és tècnicament possible és també socialment i políticament acceptable, èticament admissible i jurídicament permisible.

Observant-ho des d'aquesta perspectiva, no costa adonar-se que Internet és, alhora, l'exemple més significatiu i la metàfora més impressionant d'un nou ordre mundial que es va consolidant de mica en mica. Les tecnologies de la informació i de la comunicació ho envaeixen tot: s'escampen fins a arribar a les relacions socials i personals, a les transaccions comercials i a les activitats polítiques. La vida privada, el mercat i la democràcia es transformen diàriament. No

es tracta de temes mútuament excloents: la manera com salvaguardem la intimitat reconfigura els drets dels ciutadans i pot afectar la participació política; la lògica del comerç contínuament provoca esquerdes en la vida privada dels ciutadans; les tècniques de màrqueting s'apliquen a les activitats polítiques, fins al punt que s'ha creat el concepte de *màrqueting polític*.

En aquest marc, hem de treballar amb tres preguntes cabdals. Som al final de la intimitat i quins són els valors bàsics del nou ordre mundial? Com podem regular aquest món? Quin impacte tindrà en el sistema polític? Per contestar aquestes preguntes cal anar més enllà de les alternatives tradicionals: intimitat o transparència; normatives o autoregulació: democràcia directa o democràcia representativa.

Internet, el ciberespai emergent, la dimensió expansiva del comerç electrònic, ha contribuït en gran manera a allò que Anthony Giddens ha anomenat «les transformacions de la intimitat». També han determinat moltes de les anomenades «conseqüències personals del capitalisme», segons l'anàlisi de Richard Sennet, les quals han originat el naixement de l'home flexible. Conseqüentment, la intimitat esdevé, alhora, més necessària i més fràgil.

Al començament del passat mes de maig dues revistes de gran renom, *The Economist* i *Der Spiegel*, van publicar uns articles de primera plana amb el mateix títol —«The End of Privacy» i «Das Ende des Privaten»— que descriuen les conseqüències socials de la captació massiva de dades personals, sobretot per part d'entitats comercials i que ha estat possible gràcies a les tecnologies de la informació i de la comunicació. La formulació «el final de la intimitat» no és res de nou. Si considerem el gran volum de bibliografia sobre aquest tema, trobarem que llibres amb títols com ara *La intimitat, objecte d'atac* (Madgwick, 1968), *L'assalt a la intimitat* (Miller, 1971) o, fins i tot, *La mort de la intimitat* (Rosenberg, 1969) ja s'havien publicat fa més de trenta anys. Al mateix temps, les estretes relacions entre intimitat, llibertat i democràcia han estat assenyalades en els llibres d'un dels estudiosos que més ha contribuït a actualitzar el debat sobre aquests temes, Alan Westin, i que va publicar treballs amb els títols *Intimitat i llibertat* (1970), *Tecnologia de la informació en les democràcies* (1971) i *Bases de dades en una societat lliure* (1972).

Malgrat tot, hi ha dues diferències molt significatives entre el debat passat i el present. Primer: fa trenta anys, enunciat com «el final de la intimitat» eren títols de llibres acadèmics; ara formen part del llenguatge de massa. En segon lloc: hi ha hagut alguns canvis substancials en la manera com la gent reacciona al «final de la intimitat». En concret, en l'estudi de *The Economist*, segons una de les interpretacions, la intimitat no ha estat res més que un parèntesi de la modernitat entre els pobles del món premodern i l'aldea global postmoderna, ambdues caracteritzades per un control restrictiu i continuat de la vida dels ciutadans.

Per tant, els autors no acaben demanant una protecció de la intimitat nova i més adequada. No hi hauria cap esforç prou útil en aquesta direcció. Els interessos econòmics impedeixen l'àmbit de la intimitat, de manera que només el desenvolupament d'aquests interessos pot crear algun espai d'intimitat en el futur. Des d'aquesta perspectiva, la intimitat és una qüestió d'història, no de normatives. Només la pot regular el mercat, no les lleis.

Aquest punt de vista pessimista, o més aviat aquesta presentació ideològica, podria ser criticada, per exemple, amb l'argument del nombre creixent de lleis per a la protecció de la intimitat que s'han aprovat en molts països. Aquesta situació reflecteix un conflicte més general entre els drets fonamentals i els interessos del mercat, un dels conflictes més grans del pròxim mil·lenni.

El concepte d'*intimitat* ja s'ha expandit més enllà de la definició convencional del «dret d'estar sol». Es tracta d'un component bàsic de la llibertat personal i col·lectiva, que «salvaguarda la tria personal enfront de qualsevol control públic i d'estigma social». Ja no consisteix en el simple dret d'impedir que els altres tinguin accés a la informació personal, o bé que la facin pública. De fet, és cada vegada més el dret a controlar l'ús d'aquest tipus d'informació sense tenir en compte el moment o les persones que l'emprin, el dret fonamental a l'«autodeterminació informativa», d'acord amb una decisió adoptada pel *Bundesverfassungsgericht* de 15 de novembre de 1983. Esdevé cada cop més un poder social —el poder de controlar directament els organismes públics i privats que emmagatzemen dades. Així, en una societat en què la informació es converteix en el bé principal, la protecció de la intimitat contribueix de manera significativa a l'equilibri dels poders i esdevé un element essencial de la «ciutadania electrònica». És per això que el final de la intimitat no posa només en perill la llibertat personal: de fet, podria ben bé resultar en un perill clar i evident, potser fins i tot, per a la democràcia.

A més a més, si considerem les disposicions de totes les legislacions sobre gestió de dades que volen protegir de manera especial les dades «sensibles», no costa de veure que no estan només relacionades amb les dades que realment es refereixen al «dret d'estar sol» (quant a la salut o la vida sexual), sinó també a les dades que revelen les opinions polítiques o l'afiliació a sindicats, partits i altres associacions. Aquestes dades no tenen el propòsit de ser confidencials o secretes: de fet, manifesten les característiques personals en l'esfera pública, s'han de poder fer públiques per tal que tothom participi plenament de la vida social i política. Han estat subjectes a una custòdia especialment estricta amb la voluntat d'impedir la discriminació o l'exclusió. L'objectiu final no és conferir una protecció especial a la intimitat tradicional, sinó assegurar la igualtat.

Les consideracions anteriors no poden sinó confirmar que la intimitat, en aquest marc més ampli, és un component bàsic de la ciutadania moderna, la «ciutadania electrònica» emergent. A la societat de la informació li calen noves eines, un nou tipus de marc institucional. Així, s'ha esmentat durant anys la necessitat d'una «lleï dels drets de la informació».

2. Els canvis lingüístics acompanyen i subratllen la manera com tot canvia. *Ciudadà* ha estat durant un segle el terme clau que s'ha fet servir en els debats relacionats amb la democràcia. Últimament, s'ha utilitzat *habitant* (*denizen*) amb la intenció de subratllar com ha canviat la relació entre ciutadania, territori i estat. Actualment, cada dia hom parla més de *ciudadà de la xarxa* (*netizen*). Així, la capacitat real de fer servir Internet és cada vegada més bàsica per a la ciutadania electrònica. Aquest tipus de ciutadania no es limita a les fronteres nacionals, sinó que té una dimensió més integral, més global.

No obstant això, el concepte d'una llibertat sense fronteres i absoluta que Internet pot assegurar no pot sinó entrar en conflicte amb un altre tipus de realitat que tenim davant dels ulls. La vigilància remota, l'enregistrament implacable de les pistes que deixem quan fem servir la targeta de crèdit o quan naveguem per Internet, el desenvolupament i la venda de perfils analítics personals i la interconnexió entre un ampli ventall de bancs de dades indiquen el desenvolupament d'una societat basada en el control, la vigilància i la classificació. Juntament amb els arxius tradicionals, com ara els policíacs, uns altres tipus d'«informes sobre la població» prenen cada vegada més importància, sobretot en relació amb els hàbits dels consumidors. D'aquesta manera, es va publicar a *The New York Times* un article l'any 1991 amb el títol «Recordeu el "Gran Germà"? Ara és empresari». El concepte de molts «petits germans» substitueix el concepte d'Orwell de «Gran Germà».

Amb una descripció així de la societat de la informació, però, hom pot córrer el risc de passar per alt el creixement igualment considerable de bancs de dades tradicionals, és a dir, els creats amb finalitats relacionades amb la seguretat, que també pateixen la transformació causada per la tecnologia i la realitat d'un món sense fronteres. L'enorme volum d'aquests bancs de dades és sorprenent. Dins de la Unió Europea, l'Arxiu Schengen inclou més de nou milions d'informes, dels quals sis milions i mig pertanyen a persones físiques. A molts països, són ja assequibles els bancs de dades sobre l'ADN de persones suposadament perilloses. La recopilació de dades sobre la salut és cada vegada una tasca més comuna. La vigilància per mitjà de vídeos també guanya terreny molt de pressa, no només als bancs, les estacions de tren i de metro, els aeroports i els supermercats, sinó que també es fan servir a l'hora de controlar zones urbanes senceres que es consideren «de risc». El Regne Unit és ple d'una xarxa d'aparells de vigilància. En molts països, els operadors de servei telefònic estan obligats per llei a mantenir un arxiu del trànsit durant un temps i posar-lo a disposició de les agències judicials i dels organismes encarregats de fer complir la llei. A Itàlia aquestes dades s'han de guardar durant cinc anys, amb la qual cosa s'ha generat un banc de dades enorme que conté gairebé cent bilions de dades que fan possible localitzar qualsevol trucada que hagi fet algú en un lloc determinat a una altra persona en un moment concret. Una xarxa de retícula tan espessa aviat s'estendrà a tota la societat.

Hi ha, evidentment, un cert nombre de bones raons que justifiquen la necessitat de treure tot el profit de les oportunitats que brinden les noves tecnologies per tal de defensar la societat contra els delictes, millorar la prevenció de malalties i protegir els més desvalguts contra els perills socials. Cal trobar l'equilibri entre el concepte individualista de la intimitat i l'assoliment de les necessitats socials, tal com ha indicat el representant més important dels comunitaristes, Amitai Etzioni (*Els límits de la intimitat*, 1999).

Tot i així, precisament per la necessitat de la utilització social de la tecnologia, cal crear nous mecanismes institucionals que assegurin la llibertat per tal de prevenir la institució d'un sistema social totalitari i protegir els drets humans fonamentals a la llum de l'àmplia captació d'informació personal. Cal ser cautelós amb el concepte segons el qual els ciutadans honrats no

haurien de témer que es fes pública informació sobre ells. Així, l'«home vitri» és una metàfora totalitària, com també és justament el fonament en què es basa la necessitat suposada dels estats de saber-ho tot, inclosos els detalls més íntims de les vides dels ciutadans. No ens hauríem de deixar influir per algunes simplificacions com les que proposa un llibre que acaba de ser publicat (D. Brin, *La societat transparent*, 1998) que descriu una comunitat urbana en què tots els llocs públics són objecte de vigilància per vídeo i on s'oposen dos models d'organitzacions socials: l'un basat en el poder d'un petit grup (per exemple, la policia) d'utilitzar aquesta tecnologia, de tal manera que esdevenen els únics controladors de tota la comunitat; l'altre basat en el concepte que tothom pot controlar tothom, inclosos els agents de les comissaries que són els que fan servir el sistema de vigilància per vídeo. D'aquesta manera, els mateixos poders de control són en mans de cadascun dels ciutadans. Malgrat això i a banda d'altres consideracions, aquesta transparència generalitzada i absoluta actual produirà una democràcia més gran? No farà augmentar, més aviat, el risc més gran, és a dir, la possibilitat d'emmagatzemar, fer casar i processar diversos tipus d'informació, de manera que esdevindrà una oportunitat reservada a un grup poc nombrós de persones?

3. La creació d'un nou sistema de comprovacions i equilibris dins de la societat és l'objectiu final. No obstant això, el buit de poder entre els ciutadans i els recopiladors de dades pot ser prou gran i acabar tenint una pressió i una influència tan fortes que impedeixin cap control real per part dels ciutadans, perquè el consentiment es reduiria a una mera formalitat.

Per tal de centrar-nos de manera més apropiada en aquest punt, cal tenir en compte tres paràmetres importants: l'anonimat a Internet, el paper que hi té la lògica del mercat i les limitacions de la llei. El desenvolupament d'Internet ha anat sempre acompanyat d'una petició d'anonimat i de la possibilitat de tenir identitats múltiples; justament perquè es veu Internet com el lloc de llibertat il·limitada. De tota manera, això pot portar un conflicte que caldrà resoldre, o bé per mitjà de regulacions jurídiques, o bé mitjançant codis de conducta.

Així, s'ha dit que ens enfrontem a un conflicte entre una visió liberal, reticent a la legislació i a favor de l'autoregulació (el model americà) i un punt de vista basat exclusivament en la llei i el prohibicionisme (el model europeu). Si observem amb més detall la situació dels Estats Units, de seguida ens adonem que s'han pres mesures legislatives en una proporció considerable (hi ha 768 lleis relacionades amb la intimitat que han aprovat diversos estats l'any 1998 i 356 durant els sis primers mesos del 1999); s'ha exercit aquesta mateixa gran pressió per tal d'aprovar legislacions federals sobre alguns sectors, com ara la intimitat dels menors, i sobre dades econòmiques i mèdiques; en certs àmbits, com ara la criptografia, els Estats Units segueixen un model prohibicionista mentre que Europa és més liberal; les associacions de consumidors dels Estats Units comparteixen el mateix punt de vista que les associacions europees i rebutgen les propostes que els han presentat durant les negociacions actuals amb l'administració americana. Al mateix temps, creix l'atenció d'Europa vers les solucions contractuals, tal com demostren els models de contracte que han elaborat el Consell d'Europa i la Cambra Internacional de

Comerç; cada vegada més s'aplica l'autoregulació, fins al punt que el Grup de Treball Europeu (que inclou els comissaris per a la protecció de dades) va establir un procediment especial per a l'aprovació de codis d'autoregulació.

Aquests fets mostren de manera força clara que la protecció de les dades personals ja no es pot avaluar en referència al conflicte entre la llei i l'autoregulació. Ja s'ha iniciat el desenvolupament d'una *lex informatica*, després del model de la *lex mercatoria* que ha estat una conseqüència del desenrotllament espontani de la legislació de l'edat mitjana (vegeu els treballs de J. Reidenberg). De manera més concreta, es pot dir que la normativa de les xarxes informatitzades es basa en una pluralitat de fonts, que són diferents en forma i continguts, encara que totes tenen uns objectius reglamentaris importants:

- Convencions, acords, normatives, directrius internacionals i supranacionals
- Lleis nacionals
- Lleis estatals (en països amb demarcacions legislatives regionals) i lleis regionals (com les directrius de la Unió Europea)
- Regulacions establertes per organismes independents supranacionals o nacionals
- Dret consuetudinari
- Codis de conducta i codis deontològics professionals
- Models de contractes
- Tecnologies que volen assegurar la intimitat
- Estàndards tècnics.

Aquesta llista no és ni molt menys exhaustiva. Tot i així, és útil a l'hora de mostrar la pluralitat de recursos amb què comptem, el fet que ens cal una estratègia jurídica que tingui en compte la pluralitat d'actors i els múltiples mitjans reguladors.

4. És exactament l'anàlisi de les diverses fonts reguladores allò que identifica els drets fonamentals que cal protegir. Quant a Internet com a lloc de llibertat il·limitada, hom pot justificar el dret a l'anonimat de maneres diferents: és la manera de protegir l'apropiació indeguda de dades per part dels operadors de xarxa o dels proveïdors de serveis; assegura el desenvolupament desmesurat de la personalitat, ja que fins i tot possibilita l'adquisició d'identitats múltiples; és un resguard contra la discriminació i l'estigma social. Tot i així, aquest nou tipus d'intimitat pot acabar entrant en conflicte amb la necessitat que sentin altres subjectes de protegir la intimitat.

Sempre que hi hagi un conflicte entre l'interès de preservar l'anonimat a la xarxa i l'interès d'alguns que reclamin que han estat objectes dels danys que els ha causat algú altre, quan ha infringit l'esfera privada, perquè mantenia l'anonimat, es pot arribar a una solució per mitjà del que s'anomena *anonimat protegit*. És la possibilitat de mantenir l'anonimat durant les comunicacions, mentre que els òrgans judicials tenen dret, en unes circumstàncies determinades, d'esclarir la identitat del «comunicador», que estaria obligat a revelar la identitat a l'operador de xarxa, qui, a la vegada, hauria de mantenir-la en secret.

Una objecció que sovint s'associa a aquesta situació és que això afecta la llibertat il·limitada, la veritable naturalesa de la xarxa, en tant que dóna peu a una situació «paternalista». Però aquesta línia de pensament no té en compte els riscos que comporta aplicar a les normatives una lògica de mercat —a banda de la possibilitat d'imposar condemnes penals. Així, si algú reclama una compensació per un dany inferit de les comunicacions per xarxa, ha de presentar la demanda contra el propietari de la pàgina web, ja que li és impossible identificar la font de la comunicació.

Amb aquesta política, es corre el risc de passar per alt el fet que la censura del mercat podria ser el preu que caldria pagar per conservar l'anonimat. D'aquesta manera no costa d'argumentar que els operadors de xarxa tendiran a excloure els subjectes que considerin potencialment perillosos, justament per tal d'evitar costos addicionals com ara els relacionats amb les compensacions per danys i perjudicis. Una actuació així faria augmentar la tendència a excloure qualsevol tipus de comunicació que pogués posar en perill la propietat dels operadors de xarxa i convertiria la censura en una mesura legítima.

Resumint, el rebuig al «paternalisme» legislatiu, que semblaria enfocat a assegurar el respecte més alt per la llibertat a la xarxa, donaria tot l'avantatge en aquest sector a la lògica del mercat, la qual cosa podria resultar més perillosa per a la llibertat que el compliment de les normatives jurídiques més estrictes. D'altra banda, aquesta actitud no és necessàriament incompatible amb una política que se centrés en els codis de conducta i d'ètica professional, encara que els resultats que s'han assolit fins ara en aquest camp són força insatisfactoris. L'autoregulació pot, de fet, ser vista com una eina a l'hora d'aconseguir les solucions més efectives i més acceptables socialment, que podria posar-se a prova com a punt de partida per desenvolupar principis reguladors de tot el sector.

Tanmateix, invocar el mercat, com a estratègia per resguardar de la millor manera els drets relacionats amb les dades personals, ha obtingut com a resultat propostes que preveuen que els subjectes que utilitzin aquestes dades hagin de pagar una quantitat de diners. Fins i tot un acadèmic de prestigi com Alan Westin, pioner en els estudis que relacionen la intimitat amb la llibertat, ha qüestionat la seva opinió personal primera per la qual rebutjava qualsevol normativa que rebaixés la dignitat personal, i argüeix si no comença a ser hora que la llei reconegui «uns nous drets de la propietat sobre les dades personals, que han esdevingut uns béns extremament preuats i indispensables en aquesta era de la comercialització directa». Aquesta opinió és també compartida pel Centre d'Informació Electrònica Privada de Washington, des d'on han aparegut propostes basades en la consideració realista que hi ha un gran mercat per a la informació personal. D'aquí que es podria justificar que la llei regulés que les persones a qui faci referència la informació tinguin el dret de rebre alguna quantitat de diners.

Hi ha un canvi radical en els criteris que donen suport a aquesta tesi de raonament: marquen l'entrada de les dades personals en el món dels objectes de consum, el darrer pas perquè esdevinguin béns de consum. Els efectes d'aquest punt de vista van més enllà de l'abast de les situacions concretes en què hi ha un moviment més gran de dades personals. La naturalesa mateixa

del dret a la intimitat podria ser modificada: un dret personal fonamental es convertiria en un títol de propietat que podria ser bescanviat en el mercat.

A més a més, la proposta anterior també té unes limitacions objectives i no permet que es pugui aconseguir el propòsit que persegueix, és a dir, assegurar que tothom es beneficiï del valor que té al mercat la informació sobre un/a mateix/a. Els costos relacionats amb aquest tipus de transacció serien tan elevats que els fan precisament impossibles. Només cal pensar en la informació inclosa en una llista de *mailing* i els costos que deriven d'haver de contactar amb cada individu de la llista, el qual no rebria més que una compensació ridícula.

Aquesta política no tindria com a resultat evitar la circulació de certes dades, sinó que més aviat desenvoluparia unes estratègies de mercat que, sens dubte, serien feixugues per als proveïdors d'informació i vulnerarien encara més la seva esfera privada. Aquesta política tampoc no solucionaria el problema de dos mercats per a les dades personals: un mercat «primari», en el qual la informació es bescanviaria per dades, amb el consentiment dels individus, amb independència del benefici que generessin i de les limitacions relacionades amb la manifestació de la voluntat de l'individu, i un mercat «secundari», en el qual la informació es bescanviaria sense el consentiment dels subjectes a qui pertanyen les dades, o bé s'empraria amb finalitats que no estaven previstes. Tot això passaria si no hi hagués cap mitjà per protegir la intimitat, ja que cap empara no seria possible si la intimitat no és considerada com un dret personal i fonamental i un component bàsic de la ciutadania i, com a tal, un ítem que no està subjecte a cap negociació.

Si la intimitat és vista dins del marc dels drets fonamentals, cal que sigui també ponderada la necessitat d'ampliar la protecció que tradicionalment s'aplica a la correspondència de qualsevol tipus de comunicació, fins i tot dins d'Internet. D'una banda, això oferiria la possibilitat de triar les modalitats de comunicació, en concret la codificació, rebutjada als Estats Units, mentre que a Europa s'ha liberalitzat i més a França, on la codificació està considerada una eina capaç d'incrementar els valors democràtics d'Internet. D'altra banda, la comunicació dins dels grups tancats, i amb els proveïdors de béns i serveis, podria ser respectada en qualsevol cas.

En aquesta darrera situació, els instruments internacionals assenyalen la necessitat de trobar mesures de seguretat convenientes i, per damunt de tot, capaces d'instituir polítiques d'intimitat, és a dir, que puguin informar els usuaris de la utilització prevista de les dades que s'han recopilat i que es descriguin de manera clara a la pàgina principal de cada web. A més a més, les configuracions de maquinari i de programari haurien de permetre que els usuaris poguessin accedir fàcilment a qualsevol pàgina sense cap mena de captació, emmagatzematge o transmissió de dades per defecte dels possibles visitants. En aquest cas, les normatives jurídiques haurien d'anar acompanyades de tecnologies que protegissin la intimitat per tal de crear entorns que facilitessin la intimitat i que substituïssin les tecnologies «contaminants» per tecnologies «netes».

Quan definim les propostes pràctiques que assegurarien la protecció a la intimitat a la xarxa, cal fer també referència a altres entitats que «certifiquen» la confiança que una pàgina determinada pot garantir al propietari que precintarà la informació. En aquest cas hi podria haver

problemes sobre la responsabilitat per danys derivats de certificats que, o bé hagin caducat, o bé estiguin basats en una informació inadequada.

Tots els instruments a què ens hem referit anteriorment demanen als usuaris que vagin en compte a l'hora donar dades personals, que comprovin que la protecció que s'esmenta és real i que evitin de donar el consentiment per tal que les dades puguin ser utilitzades d'una manera que no sigui pertinent als propòsits per als quals havien estat recollides. Aquestes consideracions fan referència a la protecció de la intimitat de les dades de *sortida*; quant a les dades d'*entrada*, cada vegada té més importància el «dret de saber», cosa que es reflecteix en el dret de no rebre comunicacions que no s'han sol·licitat.

Un ampli ventall de comunicacions no sol·licitades són, de fet, accessibles: inclouen missatges per correu, fax, correu electrònic i altres mitjans electrònics. Cada vegada hi ha més normatives en aquest sector que tenen l'objectiu d'incrementar la possibilitat que els ciutadans puguin rebutjar informacions que no han sol·licitat, tant perquè les comunicacions són condicionals i requereixen un consentiment previ, com perquè garanteixen que els ciutadans tenen la capacitat de demanar la finalització de més comunicacions, és a dir, la cancel·lació de les llistes de *mailing*. Cada vegada s'aproven més disposicions d'aquest tipus en els països europeus, basades sobretot en la directiva comunitària de 1996 sobre les telecomunicacions, i també en diversos estats dels Estats Units. Malgrat tot, Bill Gates i tot (qui, de fet, està per sobre de qualsevol sospita) ha hagut de reconèixer que «no és fàcil que t'excloïm de les llistes de *mailing* dels *spammers*», ja que molt sovint no prenen nota de les sol·licituds que reben. Bill Gates, per tant, suggereix que caldria fer ús de les tecnologies que permeten d'incrementar la intimitat, com per exemple el maquinari que permet de filtrar el correu comercial i esborrar-lo automàticament, ja que són més efectives que les normatives jurídiques.

Com a conclusió, la recopilació de dades s'ha de condicionar al compliment de certs principis fonamentals (sobretot en relació amb la finalitat). A més, cal incloure aspectes de la «inalienabilitat», és a dir, hi ha circumstàncies que no haurien ni tan sols de permetre el consentiment a emprar dades personals. Aquest aspecte s'hauria d'aplicar a les dades sensibles, sobretot les que estan relacionades amb la salut i les opinions personals, ja que si hom n'espera obtenir un benefici econòmic podria consentir a deixar que les dades personals siguin utilitzades de manera que en resulti una discriminació, o bé una violació de la dignitat personal.

En general, cal evitar que les dades relacionades amb els aspectes més íntims de l'esfera privada personal esdevinguin béns de consum. Una llei aprovada pel parlament d'Islàndia ha aixecat una gran polèmica, ja que consentia que una empresa privada explotés de manera exclusiva durant dotze anys les dades sobre l'herència genètica de la població (aquesta base de dades va ser, en acabat, venuda a una empresa farmacèutica per dos-cents milions de dòlars). També s'ofereixen serveis «gratuïts» als consumidors a canvi de les seves dades personals o per l'acceptació d'infringir la seva esfera privada: un tribunal de Berlín va declarar «immoral» i nul el contracte que havien signat algunes persones pel qual permetien que una empresa interrompés les trucades telefòniques amb anuncis publicitaris a canvi de trucades de franc, basant-se en la

intromissió de la intimitat dels subjectes; i es va expressar una preocupació similar en un dictamen recent de la Comissió Italiana per a la Protecció de Dades.

5. Si féssim un seguiment de l'ús de les dades personals, descobriríem quins poders i quines entitats públiques i privades funcionen ja realment dins de la societat de la informació. El concepte de «petits germans» pot resultar reconfortant. De fet, reflecteix la multitud i la capacitat d'intromissió d'entitats que, és cert, no representen una única concentració de poders de control, però que, malgrat tot, són capaces d'exercir un control força rigorós i absolut. A més a més, el creixement d'arxius de dades personals cada vegada més àmplies i especialitzades, recollides per un nombre cada cop més elevat de subjectes, imposa un repte al mateix concepte d'*identitat personal*, ja que la personalitat es troba fragmentada i distribuïda en diversos bancs de dades i en llocs diferents.

La unitat de la persona s'ha trossejat i s'ha substituït per tantes «persones electròniques», amb tantes personalitats orientades al mercat com interessos hi ha al darrere de la recopilació d'informació. Ens estem tornant en «abstraccions del ciberespai», cadascun de nosaltres esdevé un «individu múltiple». Ens enfrontem al risc d'un nou tipus de reduccionisme, mentre alguns diuen que som allò que són els nostres gens, altres podrien dir que només som les nostres dades.

La societat de la vigilància no desapareix; de fet, s'aprofita de les noves oportunitats per tal de desenvolupar-se. Al mateix temps, la societat de la classificació va adquirint forma, amb la capacitat inherent de produir, sense cessar, individus, famílies, grups, perfils. Així, segons les circumstàncies específiques, algú pot tenir el privilegi de ser usuari d'un servei, el destinatari d'un missatge polític concret, l'objectiu d'una campanya publicitària o el subjecte a qui se li han denegat certs beneficis socials.

Justament a causa d'aquests mecanismes amb una multitud de facetes, i d'altres a què ens podríem referir, cal fer algunes distincions i hi ha lloc per a diverses apreciacions sobre la manera com es va perfilant la societat de la comunicació. D'aquesta manera, hom pot argüir que no ens enfrontem a una tendència de despersonalització. De fet, la mateixa possibilitat de recopilar fins a l'últim detall d'informació relacionada amb les opinions, els gusts i les preferències podria tenir com a resultat ofertes cada vegada més personalitzades i adequades a cada client. La nova organització social podria aleshores ser vista com una «societat de massa d'individus», gràcies a la implementació general de les tecnologies de la informació i de la comunicació.

Arribats a aquest punt, cal esbossar les característiques d'aquest nou model social, és a dir, si es basa en el mercat o en el respecte pels drets humans. Òbviament, aquestes dues possibilitats no són irreconciliables: el desenvolupament del comerç electrònic demana que les transaccions siguin segures i, per tant, que garanteixin la intimitat adequada dels consumidors. I la protecció de la intimitat pot ser el millor aliat de la llibertat d'expressió. Tot i així, ens hem de demanar si cal deixar un canvi tan radical en mans només de l'acció espontània de les forces del mercat o, si més aviat, cal també una política pública.

No és només que cal dissenyar unes eines adequades per protegir els drets. Cal, a més, trobar el *modus operandi* de manera que la Societat de la Xarxa no pugui ser identificada cada vegada més amb els entorns comercials, on només es reconeixen els drets relacionats amb el comerç de béns i de serveis. Hem d'evitar «el dolç totalitarisme del consumisme» (B. Barber, *Passió per la democràcia*, 1998), de manera que no es pugui considerar que els ciutadans són únicament consumidors, encara que tinguin la protecció més àmplia. És necessari evitar que les esferes privades i públiques quedin reduïdes a l'esfera de la producció i del comerç.

El perill és real. Un estudi recent sobre el comerç electrònic, dut a terme per l'Aspen Institute, va posar en relleu que la «febre del comerç per colonitzar Internet de ben segur que revitalitzarà el ciberespai i el farà més accessible a la majoria d'americans». No obstant això, s'hi afegeix que «també pot marginalitzar l'ampli "sector tercer" que no genera beneficis dels grups cívics i les institucions públiques, que generalment no tenen els diners ni el coneixement per participar en la cultura en línia».

Internet i les seves transformacions, el ciberespai, ha de continuar disposat a permetre el desenvolupament lliure de la personalitat, exercir la llibertat d'expressió i d'associació, les iniciatives cíviques i experimentar noves formes de democràcia. Actualment, s'ha focalitzat en el comerç electrònic, que té una importància aclaparadora i que, malgrat tot, pot acabar transformant Internet en un entorn asèptic on els consumidors (tants els adults com els menors) podran entrar com si es tractés d'un centre comercial enorme, sense córrer mai el risc de deixar de concentrar-se en activitats en què actuïn de consumidors.

Per tal d'aconseguir aquest objectiu, qualsevol ús d'Internet que creï algun conflicte amb el concepte d'un entorn socialment «pacífic» tendeix a deixar de rebre qualsevol suport i caure en la marginalitat. Caldria que sentíssim una certa preocupació pels riscos relacionats amb qualsevol utilització que promogui la pornografia, la pedofília, o bé activitats contràries a la seguretat social. Tot i així, aquest camí pot conduir també a un nou tipus de censura que reprimeixi el dret a dissentir, les opinions minoritàries o qualsevol comportament que comporti un estigma social. Aquest és el risc que hi ha vist el Tribunal Suprem dels Estats Units en la resolució de 1998, en la qual feia públic que la Llei de la decència en les comunicacions era contrària a la primera esmena, ja que limitava la llibertat d'expressió en l'intent de protegir els menors del material pornogràfic que hi ha a Internet.

El problema de protegir la intimitat dels més dèbils a Internet es va convertint en un tema crucial i genera noves preocupacions sobre les possibles limitacions de la llibertat d'expressió. Si la protecció es basa sobretot en els filtres, com s'ha suggerit, això pressuposa una classificació de les pàgines web i els seus continguts, de manera que s'obre el camí a noves formes de censura. De fet, l'autovaloració pot comportar autocensura.

6. Des d'una perspectiva més àmplia de la societat, hem d'observar el nombre d'iniciatives que tenen l'objectiu de fomentar un ús socialment significatiu de les tecnologies de la informació i de la comunicació. Es podrien aplicar programes de formació massius amb la voluntat d'e-

uitar l'ús creixent de tecnologies que comporten fenòmens d'exclusió i que crearien una nova separació entre els que hi tenen accés i els que no n'hi tenen. Segons molts estudis duts a terme als Estats Units, s'han originat unes noves desigualtats durant els últims anys, que fan preveure el risc d'un *apartheid* d'informació, ja que s'incrementa la distància entre les diverses categories de subjectes que fan servir ordinadors i que tenen accés als serveis en xarxa. I aquest buit depèn de variables econòmiques i socials com ara els ingressos, l'educació, l'edat i el grup ètnic. Per tal de superar aquests riscos, s'ha d'acompanyar la formació amb mesures que promoguin els serveis universals que facilitin l'accés a Internet i augmentin la capacitat de connexió.

Això no fa més que confirmar la necessitat d'una política de compromisos actius de part dels governs i, sobretot, plans per remodelar les relacions entre l'administració pública i els ciutadans. Ara hi ha disponibles en l'àmbit local un ampli ventall de serveis d'accés directe, la qual cosa fa incrementar la transparència de l'administració i la fa més controlable. Es van instituint cada vegada més xarxes cíviques, com a mitjà de millora de la participació directa en el procés de presa de decisions. Es promou l'ús de signatures digitals i de documents electrònics, mentre que s' aixeca progressivament la prohibició de l'ús de les codificacions en les comunicacions electròniques.

Les iniciatives principals que són actives actualment estan adreçades a la «democràcia administrativa». Es pot considerar, també, que aquesta situació presagia l'arribada d'una «democràcia electrònica» més general?

Ens enfrontem, una vegada més, amb el concepte d'Atenes, amb l'àgora on s'apleguen els ciutadans a prendre decisions. S'ha fet possible, finalment, la situació ideal d'una democràcia directa, gràcies a les noves tecnologies que permeten que es pugui substituir la democràcia de representants que s'havia aplicat durant els darrers segles?

Malgrat tot, quan ho considerem des del punt de vista dels ciutadans, la democràcia directa i la de representació comparteixen un tret comú: la participació intermitent. Pot ser que els ciutadans siguin cridats a elegir els seus representants i a prendre decisions de manera directa, però en ambdós casos la participació es produeix en intervals concrets de temps, d'acord amb les premisses oficials. Els ciutadans no elegeixen els parlaments cada dia, tampoc no són convocats a l'àgora d'Atenes cada dia. En canvi, som els testimonis del desenvolupament d'una democràcia «contínua», en la qual els ciutadans poden expressar les opinions en qualsevol moment i des de qualsevol lloc, i prenen part diàriament en les actuacions polítiques.

Són encara visibles els signes d'aquesta democràcia contínua. Ens podem relacionar amb gent continuadament a través d'Internet; cada vegada és més possible tenir accés continuat a la informació com a riquesa; les enquestes d'opinions són considerades com una eina que permet conèixer el pols públic; creixen les oportunitats i les eines dels electors per contactar, i pressionar, de manera continuada, els seus representants elegits; la possibilitat de dur a terme referèndums electrònics sobre el terreny multiplica les oportunitats de manifestar de manera continuada les opinions dels ciutadans; es lliuren campanyes electorals contínues a la xarxa amb la tendència d'esdevenir una característica permanent.

Però quina forma prendrà aquesta democràcia contínua, a la llum de la relació que mantindrà amb la varietat d'instruments d'una «tecnopolítica» emergent? Hi ha certes preocupacions pel risc que la democràcia electrònica esdevingui l'expressió més adient de populisme contemporani i, per tant, una eina per a la democràcia plebiscitària. En canvi, hom espera que promogui una democràcia robusta, basada en la participació activa dels ciutadans, que tindran la possibilitat de prendre part d'una manera real amb el procés de presa de decisions.

Per tal d'atènyer aquest objectiu, cal fer ús de tots els recursos tecnopolítics que fomenten la ciutadania «activa» —que és una cosa força diferent de l'estès recurs dels referèndums electrònics, de la generalització d'una democràcia instantània, de la participació política limitada al «sí» o al «no» i de la reducció dels ciutadans a un «cert nombre de veus» que s'escolten per mitjà de les enquestes d'opinió. De fet, la democràcia és un procés i caldria assegurar-hi la participació en tots els àmbits, sense limitar-la exclusivament a la decisió final.

Les tecnologies de la informació i de la comunicació proporcionen la gran oportunitat de fomentar la ciutadania activa. El canvi d'una comunicació vertical, típica de la televisió tradicional, vers una comunicació horitzontal, típica d'Internet, permet que els individus puguin ser rescatats de la passivitat dels espectadors i els converteix en el centre d'un procés en què no hi ha cap diferència entre els productors i els consumidors d'informació.

Van en aquesta direcció un cert nombre d'iniciatives experimentals, especialment d'àmbit local. Les videoconferències s'utilitzen cada vegada més, es mantenen debats a la xarxa i els ciutadans tenen la possibilitat d'expressar l'opinió en el procés d'elaboració de les lleis. Se superen les limitacions del temps i de l'espai, neixen comunitats deslocalitzades, que inclouen persones que viuen en llocs remots, la qual cosa els permet de participar en la presa de decisions. Les reunions de poblacions electròniques, els congressos on se cerca el consens o les enquestes de deliberació són algunes de les maneres de fer efectives una barreja de tècniques representatives; i els debats entre candidats i les reunions d'experts permeten d'avaluar l'assessorament raonat de tot el grup, més que no pas la distribució percentual de les opinions que típicament resulten dels sondeigs.

Per tal d'aconseguir tot això, cal que es materialitzin les condicions que donin peu a un nou tipus de llibertat que assegurï l'accés més ampli possible de totes les informacions socialment rellevants, tant si són públiques com privades, per mitjà d'una nova generació de lleis sobre la llibertat d'informació, de tal manera que s'asseguri la llibertat d'expressió a través de la lluita contra la temptació d'introduir una nova forma de censura, que s'eviti que els bancs de dades personals esdevinguin eines variades de discriminació i que es faci front a qualsevol intent de convertir les persones en béns comerciables.

Les oportunitats infinites que es posen a disposició dels ciutadans per mitjà d'Internet no s'han de limitar a la possibilitat de seleccionar ítems d'un catàleg immens de béns i serveis. Altrament, desapareix la interactivitat i se substitueix per un nou tipus de comunicació vertical que es pot resumir en tres paraules: «mira i compra».

La societat de la informació imposa un nou repte a la democràcia, ja que li ofereix la possibilitat de recopilar qualsevol informació relacionada amb els ciutadans amb l'excusa que qual-

sevol dada concreta pot ser útil en nom de la protecció de la seguretat, la salut, etc. Tanmateix, la democràcia significa també una certa sobrietat a l'hora d'exercir aquests poders, ja que es podria comprometre la llibertat dels ciutadans. La civilització moderna va néixer després de l'*habeas corpus* i la ciutadania electrònica reclama l'*habeas data*.

La democràcia significa debatre temes, intercanviar opinions, buscar respostes. Les tecnologies de la informació haurien d'ampliar aquests trets, més que no pas aportar camins indirectes i equívocs que vulguin permetre la presa de decisions plebiscitàries. Haurien de contribuir a incrementar la conscienciació dels ciutadans, més que definir les tècniques de manipulació.

Per això hem de reconsiderar els llocs, les condicions i els mitjans de ciutadania. En el flux continuat del procés democràtic, en una dimensió completament nova d'espai i temps, la ciutadania canvia ràpidament. Fins ahir, la referència primera i essencial de la ciutadania era el territori. Actualment experimentem precisament el final del territori jacobita, amb unes fronteres precises i governat per un centre únic. La ciutadania és cada vegada menys «presonera» d'aquest tipus de territori. Podem navegar a qualsevol lloc, la nova dimensió pot esdevenir Internet.

Com ens podem organitzar en aquests nous espais? Com un teixit de superautopistes de la informació similars a les de Los Angeles? Com la Venècia dels centenars de canals de televisió promesos?

Els problemes de la ciutadania es relacionen de manera immediata amb l'evolució del ciberespai. Ja hem vist que Internet canvia la seva pròpia naturalesa, ja que es transforma, també parcialment, i en comptes de ser un lloc de llibertat il·limitada esdevé un espai comercial. La comercialització de béns en aquesta dimensió pot transformar el ciutadà/ciutadà-de-la-xarxa en purament un consumidor. L'espai sociopolític podria esdevenir el Nova York descrit per Herman Melville a l'inici de *Moby Dick*: «el comerç l'envolta amb el seu onatge».

De manera més dramàtica que en el passat, ens enfrontem al problema de l'autonomia de la política i, de manera més general, de l'autonomia de l'espai social i individual de la pressió de l'imperatiu d'haver d'«imitar el mercat». Per tal d'evitar aquest risc, ens calen mesures apropiades que donin a totes les persones les mateixes oportunitats d'accedir al nou «espai públic». Significa alfabetització; serveis universals i connexions adequades; dret a accedir a una massa crítica d'informacions; un espai no comercial que permeti la possibilitat de crear comunitats que poden reforçar els lligams socials, i no la diversificació d'interessos; experimentació de nous procediments democràtics, sobretot d'àmbit local, per tal d'evitar el risc del populisme plebiscitari, allò que Ortega y Gasset anomenava la «hiperdemocràcia».

Aquestes són les condicions prèvies per a una «democràcia d'iniciativa», on pot néixer el nou «subjecte d'informació», de manera que es transformi la maquinària que ens ofereixen les tecnologies de la informació i de la comunicació per tenir dret real a la democràcia.

Per tal d'aprofitar completament les oportunitats que ens ofereix aquest nou món, que ja és el nostre, calen unes polítiques públiques adients, i cal crear institucions tenint present quines tecnologies eliminen les fronteres del temps i de l'espai i recordant que no té sentit intentar de buscar recer dins de les fronteres nacionals tradicionals. Ha començat a desenvolupar-se un nou tipus de ciutadania i cal desenvolupar també un nou concepte de *sobirania*.